

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд

ПРАКСЕОЛОГИЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА РЕФЛЕКСИВНОСТТА:

ЕДНА СОЦИОЛОГИЧЕСКА ПЕРСПЕКТИВА

от Милена Георгиева Ташева

РЕЦЕНЗЕНТ:

проф. д-р Димитър Вацов,

департамент „Философия и социология“,

Нов български университет

Представеният за защита в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата дисертационен труд „ПРАКСЕОЛОГИЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА РЕФЛЕКСИВНОСТТА: ЕДНА СОЦИОЛОГИЧЕСКА ПЕРСПЕКТИВА“ е с общ обем от 241 по-големи от стандартните страници. Монографията се състои от Увод, две основни части, всяка с по три глави, Заключение и четири Приложения. Литературата съдържа около 200 заглавия на български, английски и френски език, които са действително използвани в текста на дисертацията. Към труда е добавен автореферат с коректно изведени приноси и библиографско описание на 6 публикации по темата на дисертацията. Всички формални изисквания за защита на дисертационен труд са надлежно изпълнени. Не се намирам в конфликт на интереси с автора Милена Георгиева Ташева.

По същество трудът представлява мащабно и амбициозно изследване на проблема за практическата рефлексивност в две основни социологически

парадигми – в работите на Пиер Бурдийо и в етнометодологията, - от които Ташева се опитва да извлече свое синтетично понятие за практическа рефлексивност (това е Първата част на работата). Още повече е вдигнат залогът във Втората част на дисертацията, където – опирайки се най-вече на работите на Деян Деянов, - тя се опитва да разработи „практическа логика на молекулярните перформативни взаимодействия“, при което „логичността“ на практиката да не е привнесена отвън, а да е уловена като ефект на иманентната практическа рефлексивност.

Приносно е самото „инсцениране на необходим, но ... непроведен до момента диалог между схващанията за рефлексивността на Бурдийо и етнометодологията.“ (с. 13). Нещо повече, работата на Ташева с практическата рефлексивност представлява внимателна реконструкция и анализ на различни пластове на значението на понятието, утаени в работите на Бурдийо и етнометодолозите. Най-напред е анализирано общото изискване за рефлексивност на социологията, която, макар и да съдържа традиционното класическо значение на „рефлексия“ като изискване за осъзнаване на собствената позиция и диспозиции на социалния учен, все пак при Бурдийо променя значението си – тъй като социалният учен е вписан в социалната игра, „рефлексивната социология не е „чиста рефлексия“, а „занаят“, „изкуство“ (по Дюркейм) - „чиста практика без теория““ (с. 28). Така и друга генерална теза на Бурдийо – изискването за онтологическо съучастничество между хабитус и хабитат, за съгласуване на субективните очаквания на учения с обективните структури в полето на наблюдение, - добива некласическо, донякъде „постмодерно“ разхлабено значение: рефлексивността като че е практическа хитрост, адаптивност към средата, телесен усет и навик за бдителност към промените. Именно по тази линия Ташева променя разбирането за рефлексивност като все повече го отдалечава от идеята за рационалност и ясно самосъзнание, за да го сближи с несъзнатото, рефлексно поведение: „рефлексивността рефлекс“ по собственото ѝ определение. Навик, потънал отвъд светлината на съзнанието, и превърнал се в априорен рефлекс.

Още по-сериозна е преработката, на която идеята за практическа рефлексивност е подложена от етнометодолозите. Ако при Бурдийо тя все още е изискване, отправено към учения, към субекта на наблюдението, и ако

това изискване се реализира като формиране на субективен практически усет, то при Гарфинкъл, Сакс и техните последователи рефлексивността не е функция (усет, рефлекс, и т.н.) на наблюдателя, а е функция на самата практика. „Няма бягство и укритие от рефлексивността, казват етнометодолозите, именно поради включеността и изложеността на тялото в динамично променящия се свят, който е непосредствено даден не на съзнанието, а първо на сетивата и поради това сетивно усещан, т.е. иман, обхващан и разбираан сетивно, а не съзнателно.“ (с. 64). Тук може би Ташева можеше и да задълбочи анализа си като покаже, че при етнометодолозите съгласуването и разстройването на съгласието вече не е между субективно очакване (хабитус) и среда (хабитат), не е между „субект“ и „обект“, ако провокативно върна още по-старите термини, е между една или друга рутина и индексичността на практиката.

Впрочем затова – поради недостатъчното според мен отчитане на десубективацията, на която рефлексивността е подложена в етнометодологията, - когато формулира собственото си разбиране за практическа рефлексивност, Ташева все още стои доста близо до речника на Бурдийо: „Практическата рефлексия като априорен рефлекс се „инсинуира“ както в условията на „непосредствена адаптация“, така и при фрактализирането ѝ - в „критичните моменти на дезинтеграция и на излизане от фаза“. При разрушаване на „съзвучието“ между хабитус и хабитат, в „моментите на колебание“ и „хистерезис“ рефлексивността като корективно усилие, като „респонсивен потенциал“ работи за у-становяване/въз-становяване на съ-участничеството между тялото (на футболиста напр.) и микро-хабитата. Сработването ѝ се състои в имплицитните „преценки“ на извършеното току-що действие и „коригиране“ на неправилната позиция на към *à venir* като „първи движения“, като априорен рефлекс, така че имащото да бъде извършено от тялото току-сега да е иманентно на вътрешните му способности и релевантно на конкретните изисквания на разгръщащата се тук, сега и така игра. Тялото мисли, т.е. рефлектира посредством активност, чрез която едновременно отразява и се отразява, въплъщава и се въплъщава в хабитата.“ (с. 69).

При всички случаи обаче тук става дума за изключително внимателна работа по понятийна (ре)конструкция. Впрочем анализът на логиката на дара,

вписан в тази първа част на дисертацията, също предлага интересна перспектива: допускане, че условие за възможност на дарообмена е останалият невидим трети участник, останал невидим за анализаторите досега. Тази интересна теза според мен се нуждае от допълнително прецизиране.

Ако Първата част на дисертацията ни въвлеча по един прекрасен начин в сложната проблематика на практическата рефлексивност, то Втората част е максимално амбициозна – тя трябва да разработи „практическа логика на молекулярните перформативни взаимодействия“, т.е. инструмент, който да позволи емпиричен анализ на ефектите на рефлексивност в практиките ни: т.е. да следи както ефектите на „логичност“, на изводимост на един перформатив от други, така и ефектите на алогично – изцяло контекстуално, ситуативно индексично – пренапасване на навиците и рутините, които са условията за възможност за практико-логическата изводимост.

Тук трябва да подчертая, че дисертантът все още е далеч от очертаването на ясна практико-логическа стратегия. Макар предложената версия да се опира по един стабилен начин на анализа на разговори на Харви Сакс и на по-общата интерпретация на Кольо Коев на логиката на практиките в етнометодологически ключ, както и на работите на Деян Деянов по неklasическа трансцендентална логика, все пак полето – и то точно по отношение на един от централните термини – „перформатива“, не е достатъчно овладяно. Самият Остин е реконструиран донякъде повърхностно и при това с централна грешка, повтаряща се няколко пъти в дисертацията: „в своята теория на речевите актове Остин разграничава перформативните изказвания от т.нар. дескриптиви и констативи по характерната илокутивна сила, от която са лишени последните“ (с. 118). Подобно твърдение не отчита хода на лекциите на Остин, при което той изоставя делението перформативи-констативи, за да покаже, че всички изказвания са перформативи, защото всички имат илокутивна сила: новото деление, както е добре известно, е локутиви (бившите констативи), илокутиви и перлукутиви. Едно по-сериозно задълбочаване в теория на перформативността и на историята на тази проблематика също така би позволило да се избегне симпатичното, но доста наивно делене на перформативите на дискурсивни и телесни, като „телесният перформатив“ дори е взет като принос. Всъщност още Дериде (в „Подпис,

събитие, контекст“), а след него и Джудит Бътлър размиват границата между телесно и словесно, както и между акт и събитие, така че днес „перформънс“ да събира задължително и двете. Едно разширяване на компетенциите на автора занапред в областта на постаналитичната философия и най-вече в различните версии на теорията на речевите актове след Остин (Сърл, Кавел и др.), със сигурност ще позволи по-внимателно да се конструира проекта за „практическа логика на молекулярните перформативни взаимодействия“. Впрочем добавеният от Ташева термин „взаимодействия“, както и етнометодологическото по характер системно нейно настояване за уникална адекватност на практико-логическите анализи към събитийния контекст, са добро включване в иначе също добрата идея на Петков и Деянов за разработване на „молекулярна перформативна логика“. Дотук обаче за конструирането на това поле сякаш имаме все още само първоначални щрихи. Което съвсем не означава, че не си струват усилията в разработването на това поле.

В заключение – отвъд всички критични бележки, - искам изрично да изтъкна, че тук имаме дисертация, която на изключително високо научно ниво повдига сложни и важни – все още отворени - проблеми и много често напълно убедително намира техните решения. Именно поради тази си научна дързост тя предизвиква и към това да се спори с нея. С голямо уважение към научната дързост, но и към демонстрираните от дисертанта високи компетенции, убедено заявявам, че **гласувам ЗА присъждането на образователната и научна степен доктор** на Милена Георгиева Ташева по направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата за нейния дисертационен труд „ЕОЛОГИЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА РЕФЛЕКСИВНОСТТА: ЕДНА СОЦИОЛОГИЧЕСКА ПЕРСПЕКТИВА“.

София,

19 юни 2019 г.

С уважение:

проф. д-р Димитър Вацов